

A TANÁRKÉPZÉS TANTERVTÖRTÉNETÉBŐL: A POLGÁRI ISKOLAI TANÁRKÉPZŐ FŐISKOLA KÖTELEZŐ TANTÁRGYAINAK FEJLŐDÉSE

BERECZKI SÁNDOR

A polgári iskolai tanárképző tanterveinek egyik szerkezeti és tartalmi elemét a kötelező tárgyak csoportja alkotja. A kötelező tárgyak azt a didaktikai funkciót töltötték be, hogy a szakcsoportok szaktárgyi műveltsége mellett a hallgatók megkapják azt a kiegészítő, általános műveltséget is, amelyet a polgári iskolai tanárok számára szükségesnek ítétek.

A kötelező tárgyak csoportjába sorolt tantárgyak jellege a didaktikai célkitűzés miatt eléggé heterogén volt, s az egyes tantervek is más-más kötelező tárgyat iktattak be, annak megfelelően, hogy a polgári iskolák elé milyen aktuális képzési célt tűztek.

A kötelező tárgyak abban tértek el a szakcsoportokba sorolt tantárgyaktól, hogy a kötelező tárgyakból a hallgatók nem szerezhettek képesítést.

Tantervtörténeti szempontból a kötelező tárgyak növekvő számát figyelhetjük meg s ez jelzi a polgári iskolai tanárokkal szembeni igények fokozódását az általános műveltség területén is. A tárgyak számán túl a kötelező tárgyak óraszámja is nőtt. A tanárképzés tantervelméleti kérdéseinek egyik problémáját éppen a szaktárgyak és a kötelező tárgyak óraszámának aránya, s ennek az aránynak a változása jelentette.

A kötelező tárgyak törzstárgya a neveléstudomány, illetve a tanítási gyakorlat volt, amely a hallgatók elméleti és gyakorlati pedagógiai felkészítését szolgálta s e tárgyak tanítása 1873-tól 1947-ig megszakítás nélküli volt.

E tárgyakon kívül a többi kötelező tantárgyat egy-egy fejlődési szakasz aktuális célkitűzése érdekében vették be a tantervbe. Ennek megfelelően különböző időben írják elő tanításukat, illetve oktatásuk csak átmeneti jellegű volt.

A kötelező tárgyakat lényegében két csoportra oszthatjuk:

I.: a minden szakcsoport hallgatói számára kötelező tantárgyak;

II.: csak az egyes szakcsoportokhoz kapcsolt kötelező tantárgyak csoportjára.

A kötelező tárgyak fejlődését, tantervbe kerülését s didaktikai problémáit e csoportosításnak megfelelően tárgyalom.

I. Minden szakcsoport hallgatói számára kötelező tantárgyak.

E csoportba tartoznak:

1. a neveléstudományi és a vele kapcsolatos tárgyak (lélektan, logika, filozófia, neveléstörténet);
2. iparoktatás;
3. testnevelés;
4. korszerű honvédelem;
5. etika;
6. közgazdaságtan és társadalmi ismeretek;
7. idegen nyelvek;
8. élet- és egészségügyi ismeretek.

1. A neveléstudományi tárgyak tantervtörténeti alakulása.

Az egyes tantervek óratervei a neveléstudományi tantárgyak esetében is — a szaktárgyak fejlődéséhez hasonlóan — csak lassú differenciálódást mutatnak. A tantervek azonban már 1873-tól tartalmazzák az alapvető pedagógiai tantárgyakat, de komplex módon, s az egyes tantárgyak oktatására nem biztosítottak külön órákat. Így pl. a neveléstörténet tanítását már az 1873-as tanterv is előírta, de csak az 1901-es tantervtől kezdődően kap e tantárgy önálló órákat.

A neveléstudományi tárgyak esetében különösen figyelembe kell venni a tanítóképző és a polgári iskolai tanárképző szoros szervezeti és oktatási kapcsolatát. A neveléstudományi tárgyak anyagát úgy állították össze, hogy figyelembe vették a tanítóképzőben tanult pedagógiai ismereteket, mivel a tanárképző hallgatóinak többsége tanítóképzőt végzett. Később a gimnáziumi érettségivel rendelkező hallgatókat is csak abban az esetben vették fel az intézetbe, ha pedagógiából felvételi vizsgát tettek (más tárgyakból nem kellett felvételizni.) Így a hallgatók többsége már a tanítóképzőben szerzett pedagógiai alapképzéssel kezdte meg a neveléstudományi tárgyak tanulását. Ez okozta azt is, hogy a lélektan és a logikát önálló tárgyként a tanárképzőben 1895-ig nem tanították, mivel a neveléstudományi tárgyakat a tanítóképzőben tanult lélektani, logikai alapokra építették.

A neveléstudományi és a vele kapcsolatos tárgyak általános tantervtörténeti fejlődését az jellemzi, hogy a kezdeti gyakorlati jelleg, e tárgyaknak az oktatás-nevelés gyakorlati feladatát segítő jellege egyre inkább elméleti, filozófiai irányba tolódik át. Ezt a tendenciát az egyes neveléstudományi tárgyak tartalmán, illetve az újonnan beiktatott elméleti tárgyakon (filozófia, filozófiatörténet) kívül az is jelzi, hogy a tanítási gyakorlat — amely kezdetben a neveléstudományi tárgyakkal közös óraszámokban szerepelt — kiválik a neveléstudományi tárgyak közül. A szaktárgyak fejlődési folyamatától eltérően, amelyeknél a szemináriumok, laboratóriumok beiktatásával a gyakorlati jelleget erősítették, a neveléstudományi tárgyaknál — éppen az elméleti irány fokozódása miatt — nem került sor szemináriumos órák felvételére. Ez a fejlődési folyamat tükrözte a neveléstudomány egyre teoretikusabbá váló fejlődési tendenciáját a XIX. század végétől a XX. század közepéig. A kísérleti pedagógia és a kísérleti lélektan — melyek a XIX. század végén, a XX. század elején a pedagógiai, lélektani jelenségek gyakorlati vizsgálatát tűzték ki célul, — a polgári iskolai tanárképzőben az oktatási feltételek (eszközök) hiánya miatt nem formálta át a neveléstudomány addigi tantervi anyagát.

Ezen általános fejlődési sajátosságok áttekintése után vizsgáljuk meg az egyes tantervek neveléstudományi tárgyainak és tananyagának alakulását.

Az óratervben szereplő nevelés- és tanítástan, tanítási gyakorlatok az I. évfolyamon logikát, tanítástant, módszertant és tanítási gyakorlatokat tartalmazott. A tantervi anyag középpontjában a tanítástan állt, a logikát is a tanítási és nevelési eljárások alátámasztása céljából tanították.

Az első tanterv egyik tantárgy anyagát sem részletezi — a szaktárgyak tananyag megjelöléséhez hasonlóan —.

Az 1877-es tanterv nem vesz fel új tantárgyakat a neveléstudományi tárgyak közé, megváltoztatja azonban az egyes tantárgyak tantervi elhelyezését. Ezzel a neveléstudományi tárgyak elrendezésénél olyan tantervi koncepciót vezetnek be, amely hosszú időn keresztül meghatározta a neveléstudományi tárgyak tanítását.

Az 1877-es tanterv ugyanis az I. osztályba teszi az elméleti jellegű tárgyakat (logika, neveléstan, oktatástan, neveléstörténet), míg a gyakorlati vonatkozású tárgyak a II. osztályba kerülnek (módszertan, gyakorlati tanítás).

Ezzel az átcsoportosítással együtt megszüntetik a neveléstan és az oktatástan eddig külön-külön tárgyként történő tanítását s a tanítástant a neveléstan anyagába építik bele, azzal az indoklással, hogy a tanítás a nevelés legfőbb eszköze.

Az 1882-es tanterv az I. és II. évfolyamon ezt a rendszert változtatlanul hagyja. Az újonnan szervezett III. évfolyamot gyakorlati jellegűvé teszi, mivel itt kerül sor a polgári iskolai tantervek, a polgári iskolát érintő miniszteri rendeletek ismertetésére, illetve a gyakorlati tanításokra. Ez az anyagelrendezés megegyezett az 1882-es tantervnek azzal az általános célkitűzésével, hogy a III. évfolyamon a tanítás súlypontját a gyakorlatra helyezték.

A nevelés és oktatástan anyagának heterogén jellege akadályozta a színvonalas oktatást. A pedagógia tanárai arra törekedtek, hogy a neveléstudományi tárgyakat egységesebbé tegyék. E célból először a módszertanok kiiktatására tettek kísérletet.

A tanári kar egyetértett ugyan a képzés gyakorlatiasabbá tételének tendenciájával, ugyanakkor azonban szükségesnek tartotta — mind a szakképzés, mind a pedagógiai képzés szempontjából — az elméleti, filozófiai ismeretek erősítését is. Ezért javasolják a módszertanok oktatásának kivételét a pedagógiai tárgyak közül. KISS ÁRON a tanári kar 1887-ben tartott gyűlésén mutatott rá arra, hogy a „magasabb filozófiai képzés csak úgy lehetséges, ha az egyes szaktárgyak metodikáját maguk a szaktanárok adnák elő, s a pedagógia tanára csak az általános kérdéseket tárgyalná s így képes volna a hallgatók filozófiai képzésével is behatóbban foglalkozni.”¹

Az 1890-ben tartott gyűlés is határozottabban mondja ki a filozófiai propedeutikai tárgyak (lélektan, logika) felvételét a módszertan helyébe.²

Az 1890/91-es tanévben az I. éven a logika mellett már beiktatják a neveléstan keretébe — tehát még nem önálló tárgyként — a lélektan tanítását.

Az 1892-ben tartott értekezleten is többször fogalmazzák meg azt a javaslatot, hogy a szaktárgyak módszertanát az egyes szaktanárok tanítsák.³

8 évi próbálkozás után az 1895-ös tantervben hajtják végre a korábbi évek javaslatát s ezzel megkezdődik a neveléstudományi tárgyak tartalmi átalakítása: a módszertanok oktatását az egyes szaktanárokra bízják, a tanítási gyakorlatokat elválasztják a nevelés- és oktatástantól s számukra a II. és III. évfolyamon külön-órákat jelölnek le. Az így felszabadult időt a neveléstudományi tárgyak elméleti, filozófiai megalapozására lehetett fordítani. Az 1895-ös tantervben így kerül sor az I. évfolyamon bölcséleti előtan címen a lélektan oktatására a logikával összekapcsolva. A lélektan tantervi beiktatása a tanítóképzőtől való elkülönülést is jelentette, mivel kezdetben a tanítóképzőben tanult lélektani ismeretekre is építették a tanárképzőben oktatott neveléstudományi tárgyakat.

A lélektannak és a logikának az I. évfolyamon történő — mintegy a pedagógia bevezető tárgyaként való — oktatása a tanárképzés tantárgyi rendszerének mindmáig megmaradt sajátossága.

Az 1895-ös tanterv a II. évfolyamon a tanítástant továbbra is beépíti a neveléselmélet, (pontosabban az értelmi nevelés) anyagába. A nevelés- és tanítástan mellett szerepel még a neveléstörténet és az iskolaszervezetan oktatása is.

Az 1901-es tanterv választja szét először a neveléstant és a tanítástant s mind-egyikre külön óraszámot biztosít. Ugyanakkor a neveléstörténet is önálló tárggyá válik.

A tantárgyaknak ez az önállósulása együtt járt a tananyag bővülésével.

Az 1901-es tantervben tehát már mindegyik neveléstudományi tárgy kivált a korábbi egységes tananyagból s így kialakult a neveléstudománynak az a tantervi rendszere, amely lényegében 1947-ig változatlan maradt.

E tantervi anyagelrendezés elvi megindoklását 1910-ben IMRE SÁNDOR így fogal-

mazta meg: „A tárgyak meghatározásában az a szempont a döntő, hogy a Pedagógium feladata: a tanárnevelés, a pedagógiai tárgyak rendeltetése: a tudatosság és tervszerűség létesítése, illetőleg segítése. Itt tehát nem filozófiai propedeutikáról, sem magáért valamely tárgyért való előadásról, hanem a neveléstan megalapozásáról és a nevelés munkájára való előkészítésről (pedagógiai propedeutikáról) van szó. Ily célból van szükség lélektanra, logikára, a filozófia és nevelés történetére, melyek mind arra valók, hogy a neveléstannak és oktatástannak szolgáljanak.”⁴

IMRE SÁNDOR nagyon tömören mutatott rá a neveléstudományi tárgyak összefüggésére és az egyes tárgyak funkciójára.

1920-tól a filozófiai tárgyak tantervbe kerülését figyelhetjük meg: Az 1920-as tanterv a neveléstörténet mellé felveszi a bölcsészettörténetet is. Az 1928-as tanterv a lélektan és logika mellé sorolja a „Bevezetés a filozófiába” című tárgyat s ugyanakkor a filozófia története is önálló tárggyá válik. Az 1933-as tanterv a filozófiai tárgyakat az ismeretelmélettel bővíti.

A filozófiai tárgyaknak ez az erősödése az egyetemi kooperáció tudományos irányának felelt meg s a tudományos gondolkodás fejlesztését szolgálta.

A pedagógiai és a filozófiai tárgyak differenciálódásának megfelelően 1924-ben már külön pedagógia és filozófiai tanszéket szerveznek.

Az 1928-as tanterv az eddig használt nevelés és oktatástan elnevezést a pedagógia kifejezéssel váltja fel s anyagában a nevelés és oktatástanon kívül — helyet kap a bevezetés a pedagógiába és az iskolaszervezetten is.

Az 1933-as szervezeti szabályzat megengedte, hogy a hallgatók az egyetemen szaktárgyuk helyett a filozófiát, lélektant, illetve a pedagógiát válasszák.

2. Az iparoktatás tanítása.

Az ipartan és mezeti gazdaságtan tanítását az 1873-as tanterv még csak a menyiségtan-természettudományi szakcsoport hallgatói számára írta elő.

Az iparoktatást minden hallgató számára kötelező tárggyá az 1877-es tanterv tette. E tárgy elsősorban a háziipar anyagát tartalmazta.

Az iparoktatás, a háziipar tanításának fő szorgalmazója GYERTYÁNYFFY ISTVÁN volt. Már a szakcsoportok kialakításakor is GYERTYÁNYFFY az ipari szakcsoport megszervezésével TREFORT iskolapolitikáját, a gyakorlati irányú polgári iskolák kiépítését törekedett támogatni. Az iparoktatás kötelezővé tételénél is ez volt GYERTYÁNYFFY egyik célkitűzése. Mind az iparoktatás, mind pedig az ipari szakcsoport bevezetésénél nagy szerepet játszott GYERTYÁNYFFY munkára nevelési felfogása is. GYERTYÁNYFFY ISTVÁN már svájci tanulmányútján nagy érdeklődéssel tanulmányozta a kézimunka tanítását, illetve a műhelyoktatást. MAGYARFALVY LAJOS GYERTYÁNYFFY ISTVÁN RÓL SZÓLÓ KÖNYVÉBEN⁵ arra mutat rá, hogy tanulmányútján GYERTYÁNYFFY főleg a nevelési, oktatási feladat aktuális kérdésével foglalkozott. Hazatérése és igazgatói kinevezése után azon fáradozott, hogy munkára nevelési elveit a gyakorlatba ültesse át. Ezért támogatta az ipartanműhelyek szervezését, s ezért tett lépéseket az iparoktatás bevezetésére a tanárképzőben is.

GYERTYÁNYFFY az aktuális iskolapolitikai feladat segítésén túl — amely a magyar ipar fejlődését igyekezett előmozdítani — azért tekintette szívügyének az iparoktatást, mivel felismerte annak nevelőhatását és szerepét a túlzottan egyoldalú képzéssel szemben. Kollégiumokat is azért kívánt szervezni, hogy azokban a munkára nevelésnek lehetőséget adjon: „A nevelési eszközök között igen fontosak a bentlakással kapcsolatosan eszközöndő olyan kertészeti és ipari kézimunkálkodások is,

melyek célja főleg abban állna, hogy a leendő tanítónemzedék a mai túlságosan elméleti képzéssel szemben a gyakorlati élet követelményei iránt helyes érzékre s azok megvalósítására elegendő képességre is tehessen szert. Lehetetlen volt nem éreznünk azt, hogy még mindig nem vagyunk abban a helyzetben, miszerint a pedagógiai felügyelet alatt álló munkával képezhetnők a munkára, a munkabíráásra a fiatal tanítónemzedéket.”⁶

GYERTYÁNFFY tehát már a munkával munkára nevelés elvét vallotta, ahogyan később MAKARENKO is e tételt fogalmazta meg. Mindmáig aktuális GYERTYÁNFFYNAK az egyoldalú elméleti képzés cselekvéssel, munkával történő ellensúlyozásának tétéle is.

E munkára nevelési felfogáson túl GYERTYÁNFFY az iparoktatást, elsősorban pedig a háziipart az ipari fejlődés érdekében is szorgalmazta. GYERTYÁNFFY nagy körültekintéssel fogalmazta meg a háziipar oktatásának tantervi célkitűzését: „A háziipar tanítása által azt kell elérni, hogy a leendő tanítók képesek legyenek alkalmaztatásuk helyén annak tanítására és terjesztésére. A tanításnak és terjesztésnek pedig csak úgy lesz sikere, ha a házi iparcikkek tömegesen és olcsón lesznek előállíthatók. E nélkül nem lehet megrendeléseket elfogadni, vagy azoknak pontosan eleget tenni, szóval e nélkül nincs biztos piac, már pedig ez a háziipar terjesztésére nézve valószínűs életkérdés. Ha a köznép nem tudja azonnal eladni iparkészítményeit, ha fáradtságának gyümölcset egyáltalán nem, vagy csak későn élvezheti, akkor hamar elveszti kedvét. Ez okból kell, hogy az ipartanításnak első évében kilépő növendékeink mindnyájan olyan munkaágakra taníttassanak, melyek által a nagyban való produkció mindjárt kezdetben lehetővé tétessék.”⁷

A háziipar tantervi anyagának kidolgozásánál azt vették figyelembe, hogy a végzett hallgatók az ország más-más vidékén fognak tanítani s ezért „oly iparágakat kell felvennünk tanítástervezetünkbe, amelyek a haza különböző természeti viszonyainak megfelelnek.”⁸ E célkitűzésnek megfelelően az alföldi, a felföldi és a városi viszonyokhoz igazodó tantervi anyagot jelöltek ki: az I. évfolyamon kefekötés, egyszerű famunkák, állattömés, preparálás; a II. évfolyamon gyékénymunkák, asztalosmunkák, egyszerűbb famunkák és könyvkötés lett a tantervi anyag.

Amikor az 1879-es polgári iskolai tantervben TREFORT a gyakorlati jelleget jobban kihangsúlyozza s egyúttal ipartanműhelyek szervezését rendeli el, GYERTYÁNFFY úgy látja, hogy a kötelező iparoktatás nem tudja biztosítani az ipartanműhelyek szaktanárainak képzését s ezért létrehozza az ipari szakcsoportot. Egyúttal megváltoztatja a tantervi anyagot is: a háziipar helyett az asztalosipar anyagát s az ehhez kapcsolódó ipari rajzot veszi fel a tantervbe.

Az ipari szakcsoportot 1893-ban megszüntették. Az iparnak, illetve a mezőgazdaságtannak, — tehát az iparoktatáshoz hasonló munkáltató jellegű tantárgynak — beiktatására csak az 1918-as polgári iskolai tantervet figyelembevevő 1920-as tantervben kerül sor. A kézimunka (szlőjd) didaktikai célkitűzése s ennek megfelelően tantervi anyaga azonban messze elmaradt az iparoktatás tantervbe kerülésének gazdaságpolitikai, pedagógiai indoklásától. A munkáltató jellegű kiegészítő szakcsoportok egyébként is elég későn szerveződnek meg: az 1920-ban bevezetett kézimunka kiegészítő szakcsoportot csak 1933-ban követi a mezőgazdaságtan, 1935-ben a női kézimunka s 1941-ben a háztartástan kiegészítő szakcsoport.

A kötelező iparoktatás bevezetésével kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy a tanárképzés történetének egy érdekes s egyben értékes kezdeményezése bukott el, elsősorban a magyar gazdasági, társadalmi feltételek fejletlensége miatt.

3. A testnevelés tanítása.

A testnevelés kötelező tanítását már az 1873-as tanterv is előírta. GYERTYÁNYFY azonban az 1875/76-os tanévben megszüntette e tárgy tanítását, hogy helyette az iparoktatást vezethesse be. GYERTYÁNYFY azzal indokolta ezt az intézkedést, hogy a testnevelés szakos tanárokat a Nemzeti Tornaegylet képzí.

KISS ÁRON nem értett egyet ezzel az intézkedéssel: „Kevésbé igazolható az, hogy a tornatanítást megszüntették, mert igaz volt ugyan, hogy polgári iskolai tornatanárokat akkor még az intézet nem képzett, de a testi nevelés érdekében a torna megtartása kívánatos lett volna.”⁹

A testnevelés tanítására 1875-től 20 éven keresztül nem került sor a tanárképzőben. Az 1895-ös tantervben hozzák létre először a testnevelés kiegészítő szakcsoportot, amely ettől kezdve állandó képzési feladat marad.

A testnevelést minden hallgató számára kötelezővé ismét az 1920-as tanterv teszi s ezt a tantervi helyét az 1928-as, illetve az 1933-as tanterv sem változtatja meg.

A testnevelés kötelezővé tétele elsősorban azzal függött össze, hogy a Horthy rendszer közoktatáspolitikája a testnevelést a honvédelmi nevelés szolgálatába állította: „Az ifjúságból testnevelés útján mellékhadtsereget kell nevelnünk. A fiatalságnak váljék vérévé az a gondolat: testedzését azzal az eltökéltséggel és elszántsággal kell végeznie, hogy mindegyik katona” mondotta az Országos Testnevelési Tanács képviselője.”¹⁰

Az 1921-ben elfogadott testnevelési törvény ezeket a célokat már nem ilyen nyíltan fogalmazza meg s a testnevelés feladatának a testi épség, egészség megővését, a lelki és testi erő, ellenállóképesség, ügyesség és munkabírási kifejlesztését jelölte meg. Mivel az iskolát végzett fiúknak 21 éves korig kellett testnevelésben résztvenniük, a főiskolára járó hallgatók számára mind a négy évre kötelezővé tették e tárgy tanulását.

E tárgy oktatásának militarista jellegét mutatja az is, hogy 1935-ben a minisztérium elrendeli a kötelező testgyakorlás keretén belül a hallgatók katonai képzését és a céllövészet gyakorlását. 1939-ben pedig a kötelező testnevelés mellett még előírják a hallgatók leventekiképzésben való részesítését is, s ezek már egyértelműen mutatják a háborús előkészületek jelentkezését a tanárképzésben is. Tekintettel arra, hogy a leventekötelezettség korhatára 14 évtől 18 évig terjedt, a főiskolára való bevezetésé már a tanárképzés szellemét is militarista irányba kívánta terelni.

4. Korszerű honvédelem oktatása.

A leventekiképzéshez hasonlóan a katonai előadások kötelezővé tétele is a háborús felkészítés célját szolgálták. A kötelező katonai előadásokat az 1934/35. tanévben iktatják tantervbe a III. évfolyamon a férfiak számára heti 2 órában, s belőle a hallgatóknak kollokválni is kellett. A tárgy elnevezését 1938-ban „A modern honvédelem problémái”-ra, majd 1940-től a „Korszerű honvédelem problémái”-ra változtatják, s az 1940/41-es tanévtől már az I. éven előírják tanulását heti 2 órában.

5. Az etika oktatása.

Az etika s vele együtt a szociológia tanítását a tanári kar már 1910-ben készített tantervjavaslatába felvette. E tantervjavaslat pedagógiai részét IMRE SÁNDOR készítette el, aki az etika oktatását a következő célból kívánta megvalósítani: „A szocioló-

gia és az etika oktatásának az ad jogosultságot, hogy megalapozzák és kiegészítik az elméleti pedagógiai előadásokat, fokozzák azt a tudatosságot, mely a nevelésen való gondolkodásban és az iskolai munkában feltétlenül szükséges, alkalmat adnak arra, hogy a nevelés és a közösség szükségképpen viszonyát, az erkölcsiség mivoltát és a nevelés erkölcsi célzatát alaposabban ki lehessen fejteni. E két szaknak közös célja: a társadalom életfolyásának és erkölcsi törvényeinek megismerése, a nevelésemélet szociológiai és etikai alapjainak, az iskolai munka szociális feltételeinek és célzatának kifejtése.”¹¹

IMRE SÁNDOR tehát mindkét tárgy oktatását a neveléstudományi tárgyak; első-sorban a nevelésemélet segítése érdekében akarta tanítani.

A Minisztérium 1911-ben készült leiratában szintén aláhúzza, hogy: „az etikának nagyobb tér adandó, amely úgyis, mint értékelmélet, úgyis, mint tudomány egyaránt nagyjelentőségű azoknak kiképzésében, akik állandóan az értékes egyén kinevelésé-nek nagy problémáival foglalkoznak.”¹²

A tantervi reformjavaslatok során a tanári kar úgy látta, hogy az etika bevezetése csak akkor kerülhet sor, ha a szakcsoportbontást végrehajtják, s így csökken a hallgatók túlterhelése. Addig is az etikát elsősorban a történelem anyagába építették bele.

Az 1920-ban kiadott tanterv már kötelező tárggyá teszi az etikát s kidolgozott tantervi anyagát az 1928-as, illetve az 1933-as tanterv is csak kis mértékben módosítja.

Az 1920-ban tantervbe iktatott etika azonban már nem azt a pedagógiai célt szolgálta, melyet 1910-ben IMRE SÁNDOR e tantárgynak szándékozott adni. A Tanácsköztársaság leverése után az etikát elsősorban azért vették fel a tantervbe, hogy cáfolja a Tanácsköztársaság etikai tételeit, s erősítse az ellenforradalmi rendszer etikai elveit. A tantervben szereplő ilyen témakörök mellett, mint pl. „A szabadság és korlátai”; „Az erkölcsiség lényege, az etikai érték”; ezért találunk ilyen témákat, mint pl. „Az állami élet, nemzeti elv, pártpolitikai erkölcsök”; vagy: „Az állam, iskola és egyház.”

6. A közgazdaságtan és társadalmi ismeretek tanítása.

A közgazdaságtan és társadalmi ismeretek kötelező tanítását — az etikához hasonlóan — az 1920-as tantervben írják elő. E tárgy felvétele egyrészt a nyelv és történettudományi szakcsoport tárgyai között 1873 óta szereplő alkotmánytan és jog tanítását váltja fel s teszi minden hallgató számára kötelezővé, másrészt pedig e tárgy keretében kap helyet az 1910 óta javasolt szociológia. Az etikával kapcsolatban már idéztem Imre Sándor megállapítását a szociológiáról is. IMRE SÁNDOR a szociológia oktatásának fontosságát külön is aláhúzza: „A szociológia beiktatása nemcsak azért nem kelthet ellenzést, mert iránta olyan általános az érdeklődés, hanem azért sem, mert a külön szociológiai alapvetés szükséges voltát kétségtelenül mindenki megérti, aki tudja, hogy a neveléstanra milyen kevés idő juthat s hogy az egész iskolai munkát mennyire szükséges határozott kapcsolatba hozni a társadalom élete folytatásával éppen az erkölcsi cél érdekében.”¹³

A minisztérium 1911-ben kelt leiratában elemzi az 1901-es tanterv hiányosságait s többek között megállapítja: „A szociológia szerepelhet úgyis, mint külön tudomány, de szerepelnie kell alkalmazottan főképp a földrajzban, történelemben, statisztikában. A tantervnek ezen tárgykörei teljesen hiányval vannak a szociológiai szempontoknak, melyeket pedig akkor sem szabad mellőzni, ha nem tulajdonítunk nekik döntő fontosságot. A történelmi anyag egyébként is meglehetősen egyoldalú: a gazdasági,

társadalmi és művelődési történelmi szempontokat alig értékesíti, hanem főképpen politikai irányú.”¹⁴

Sem a minisztérium, sem IMRE SÁNDOR észrevételei azonban nem vezetnek a társadalmi ismeretek, szociológia tantervbe iktatásához, s így továbbra is megmarad az alkotmánytan és jog tanítása.

A közgazdaságtan és társadalmi ismeretek kötelező oktatására 1920-ban azért is sor került, mivel a polgári iskolák 1918-as tanterve a korábbi alkotmánytan és jogi ismeretek helyébe a közgazdasági és jogi ismeretek tanítását vette fel.

A Tanácsköztársaság leverése után a minisztérium fontosnak tartja azt, hogy — ebben az esetben is a Tanácsköztársaság ideológiai hatásának felszámolására és a kialakulandó ellenforradalmi rendszer erősítésére — a közgazdasági és társadalmi ismeretek oktatását valamennyi középiskolába bevezessék. A minisztérium ugyanilyen megfontolásból elrendeli azt is, hogy már az 1919/20-as tanévben a polgári iskolai tanárképzőben a hallgatók általános műveltségének közgazdasági és szociális ismeretekkel való kiegészítése céljából 25 órából álló előadássorozatot iktassanak be, melyet kollokvium zárt le.

Az 1920-as tanterv bevezetéséről szóló minisztériumi rendelet a közgazdasági és társadalmi ismeretek tanulását minden hallgató számára kötelezővé teszi. Megjegyzi azonban azt, hogy e tárgy polgári iskolában való tanítására jogosító képesítést csak a nyelv és történettudományi szakcsoport hallgatói kaphatnak.¹⁵

A közgazdasági és társadalmi ismeretek tanítása is a Tanácsköztársaság társadalmi, gazdasági, politikai intézkedéseinek ellensúlyozását szolgálta elsősorban. Erre vall e tantárgy néhány témaköre is: „A szocialisztikus mozgalmak rövid történeti áttekintése”; „A szociálpolitika és a földreform kérdései”; „Az ipar szervezésének és szocializálásának kérdései” stb. Az 1928-as tanterv ezekhez új témaköröket is kapcsol, mint pl.: „A szocializmus és a kommunizmus”; „A mezőgazdasági szociálpolitika”; „Az ipari szociálpolitika” stb.

7. Az idegen nyelvek oktatása.

Az idegen nyelvek oktatása a tanárképzőben különböző szervezeti formákban történt: fakultatív tárgyként; szakcsoporttá szervezve (magyar—német szakcsoport); kötelező tárgyként.

Az 1873-as tanterv az angol és francia nyelvet fakultatív tárgyként írja elő. Ezek helyét azonban hamarosan a német nyelv oktatása váltotta fel s a német nyelv tanításának monopol helyzete — főleg politikai és ezzel összefüggésben kultúrpolitikai okok miatt — a tanárképző intézetben is megerősödött.

Az 1920-as tanterv — amellet, hogy meghagyja a német és francia nyelv fakultatív formában való tanulását is — idegen nyelvi társalgás címen kötelezővé teszi a német, vagy angol, vagy a francia nyelv tanulását. Az 1928-as és 1933-as tanterv azonban kötelezően csak a német nyelvet írja elő valamennyi hallgató számára, az angol és francia nyelv tanulását pedig ismét fakultatív tárggyá teszi.

Az idegen nyelvek tanulásának fő célja a társalgási nyelv elsajátítása volt s ennek érdekében elég magas óraszámokban is tanították (az 1920-as és 1928-as tantervben heti 2—2 óra az I—III. évfolyamon, az 1933-as tantervben heti 3—3 óra az I. és II. évfolyamon.)

8. Élet- és egészségügyi ismeretek tanítása.

1917-ben a minisztérium elrendeli az egészségügyi ismeretek, az anya-csecsemő- és gyermekvédelem tanítását a polgári fiú- és leányiskolákban. Ennek megfelelően az 1917-ben kiadott 16 419/1917. számú rendelet intézkedik ezeknek a tárgyaknak bevezetéséről a tanárképző, illetve tanárnőképző intézetekbe is. A minisztérium indoklása így szól: „E rendelkezéssel biztosítani kívánom a leendő polgári iskolai tanítóknak és tanítónőknek egyfelől a pályájuk egészségügyi feladatairól való tájékoztatást, másfelől pedig saját maguk és családjuk egészségének okos gondozására való rávezetését.”¹⁶

A rendelet mindkét szakcsoport hallgatói számára 20 órából álló előadássorozatot írt elő, melyből 10 órát az I. évben a biológia tanára, 10 órát pedig a III. évben a pedagógia tanára tartott. Tekintettel arra, hogy a polgári iskolákban az egészségtant a természetrajzot tanító tanárok oktatták, ezért a minisztérium előírja, hogy a mennyiség- és természettudományi szakcsoport hallgatói a II. év első félévében heti 1 órában a polgári iskolai egészségtan tananyagával foglalkozzanak és e tárgyból gyakorlati tanításokat is végezzenek.

Az 1920-as tanterv a vegyes tárgyak csoportjába mindhárom szakcsoportnál meghagyja a 20 órás előadást. Az 1928-as és 1933-as tanterv megszünteti kötelező tanítását és a földrajz-termesztudomány-vegytan szakcsoport szaktárgyai közé illeszti be.

II. Az egyes szakcsoportokhoz kapcsolt kötelező tantárgyak.

A kötelező tantárgyak másik csoportját csak egy-egy szakcsoport hallgatói számára írták elő. Tantervbe kerülésüket ezért szakcsoportonként tekintem át.

A) Nyelv- és történettudományi szakcsoport.

1. Latin nyelv. A latin nyelv fakultatív oktatását e szakcsoport hallgatói számára az 1900/01-es tanévben engedélyezte a minisztérium. A latin nyelvet elsősorban a történettudomány, illetve a nyelvtan érdekében írták elő. A latin nyelv tantervét 1908-ban adják ki.

Az 1928-as tanterv teszi a latin nyelv tanulását kötelezővé nemcsak e szakcsoport, hanem a magyar—német, illetve a földrajz—természtudomány-vegytan szakcsoport hallgatói számára is. Az 1929/30-as tanévtől e szakcsoportok hallgatói közül csak azoknak kötelező a latin nyelv tanulása, akik nem rendelkeznek gimnáziumi érettségivel.

Az 1933-as tanterv ismét csak a nyelv-irodalom és történettudományi szakcsoport számára írja elő kötelezően a latin nyelv tanulását.

2. Földrajz. Az 1920-as tanterv vegyes tárgyként iktatja be e tárgy tanulását. A földrajz 1873-tól 1920-ig e szakcsoport szaktárgyaként szerepelt, most mint általános műveltséget fejlesztő tantárgy kerül tanításra, 1923-tól azonban már megszüntetik oktatását.

3. Előadások a természettudományok köréből. A földrajzhoz hasonlóan ez a tárgy is az általános műveltség érdekében kerül 1920-ban e szakcsoport tárgyai közé. Mint a tárgy neve is mutatja, valóban az egyoldalú humán műveltség ellensúlyozására szolgált komplex, átfogó természettudományi ismeretek nyújtásával. 1923-ban azonban ennek oktatását is megszüntetik.

4. Néprajz. A néprajzot az 1920-as tanterv vegyes tárgyként veszi fel, az 1928-as tanterv kötelező tárgyként taníttatja, az 1933-as tanterv pedig e szakcsoport szak-tárgyaként szerepelteti.

A néprajznak ezt a tantervi helyét és jelentőségét a néprajz tudományának előtérbe kerülése, illetve a népi kultúra iránti érdeklődés magyarázza meg s összefüggésben volt azokkal az irodalmi, művészeti törekvésekkel, amelyek a Horthy-korszakban jelentkeztek.

B) Mennyiség- és természettudományi szakcsoport.

1. Magyar nyelv és írálytan (stilisztika). E tárgy tanítását a minisztérium 1894-ben rendeli el s az 1895-ös tanterv tartalmazza. Tanításának célja a nyelvi készség fejlesztése volt. Az 1901-es tanterv a magyar irodalomtörténet tanítását írja elő. Az 1920-as tanterv a vegyes tárgyak csoportjában ismét más elnevezést és tartalmat ad a tárgynak, amikor a magyar szellemi élet fejlődéstörténete és irodalmi remekművek ismertetése címen veszi fel. Oktatása elé a minisztérium a következő célt tűzi: „a tudatos olvasásra és irodalmi művek élvezésére való rávezetés.”¹⁷

A vegyes tárgyak megszüntetésével (1923) e tárgy is kikerül a tanterv tárgyai közül.

Mivel az 1920-as tanterv az eddigi mennyiség- és természettudományi szakcsoportot két szakcsoportra bontja, a magyar szellemi élet fejlődésének története mindkét új természettudományi szakcsoport kötelező tárgya lesz 1923-ig.

C) Földrajz-természettudomány-vegytan szakcsoport.

Az 1920-ban megszervezett új szakcsoport a vegyes tárgyak keretében négy kötelező tárgyat kap.

1. Történelem. Az általános műveltség szélesítését szolgálta.

2. A természettan, 3. a mezőgazdasági és ipari ismeretek, valamint 4. a rajz a mennyiségtan—természettudományi szakcsoport szaktárgyai közé tartoztak 1920-ig. Az új szakcsoport hallgatói e tárgyakat már mint vegyes tárgyakat tanulták. E négy közül a vegyes tárgyak megszüntetésével a történelem, a természettan, és a rajz kikerül a tantervből, a mezőgazdasági és ipari ismeretek pedig mezőgazdasági és ipari állattan, illetve növénytan címen e szakcsoport szaktárgya lesz.

D) Mennyiségtan-természettudomány-vegytan szakcsoport.

A vegyes tárgyak csoportjában e szakcsoport kötelező tárgyai lettek:

1. A magyar szellemi élet fejlődésének története és irodalmi remekművek ismertetése;

2. Rajz;

3. Természettudomány.

A magyar szellemi élet fejlődéstörténete a korábbi mennyiségtan-természettudományi szakcsoport kötelező tárgyaként „öröklődött” tovább. A rajz a szaktárgyi képzés érdekében került tantervbe, a természetrajz pedig a mennyiségtan-természettudományi szakcsoport szaktárgya volt, s vegyes tárgyként történő felvétele didaktikai célt szolgált.

1923-ban mindhárom tantárgy oktatását megszüntették.

A kötelező tárgyak fejlődésének elemzésénél — a terjedelem kötöttsége miatt — csupán a legáltalánosabb összefüggések kiemelésére vállalkozhattunk. Részletesebb vizsgálatra a téma további feldolgozásakor kerül sor.

A kötelező tárgyak alakulásánál a már említett növekedés mellett azt figyelhetjük meg, hogy egy-egy tantárgy beiktatására a tanárképzés más-más koncepciója miatt kerül sor. Az egymástól eltérő koncepciókkal magyarázható egyrészt az, hogy néhány tantárgy oktatása nem volt hosszú idejű, másrészt az, hogy a viszonylag hosszú fejlődés ellenére sem alakult ki egységes felfogás és gyakorlat abban a tekintetben, hogy a polgári iskolai tanárnak szaktudományi ismeretei mellett milyen területen kell szélesítenie általános műveltségét.

Általános fejlődési tételként állapíthatjuk meg azt, hogy az általános műveltséget nyújtó tantárgyak tantervbe való beiktatása annál nagyobb didaktikai problémát jelentett, minél intenzívebben fejlődött a tudományok differenciálódása. A differenciálódás mind a szaktudományok, mind az általános műveltséget nyújtó tudományok területén fokozott igényeket támasztott a jövőendő tanárokkal szemben s ez több tantervelméleti problémát vetett fel. Különösen érdemes felfigyelnünk arra a törekvésre, hogy a természettudományi, illetve a társadalomtudományi szakos hallgatók egyoldalúnak tűnő szaktudományi képzését a másik tudomány problémáiba való betekintéssel ellensúlyozták. Ennek a kérdésnek megoldása jelenlegi tanárképzésünknek is fontos feladata.

IRODALOM

- [1] A tanári kar 1887. március 4-én tartott gyűlésének jegyzőkönyve. Kézirat.
- [2] A tanári kar 1890. január 24-én és 27-én tartott gyűlésének jegyzőkönyve. Kézirat.
- [3] A tanári kar 1892. szeptember 5-én tartott gyűlésének jegyzőkönyve. Kézirat.
- [4] IMRE SÁNDOR: A polgári iskolai tanárjelöltek pedagógiai tanulmányai. Polgáriskolai Közlöny, 1910. 210.
- [5] MAGYARFALVI LAJOS: GYERTYÁNYFFY ISTVÁN és a budai Pedagógium. Budapest, 1968.
- [6] GYERTYÁNYFFY ISTVÁN: A budapesti állami elemi és polgári iskolai tanítóképzede múltja és jelene. Budapest, 1882. 24.
- [7] Uo. 60.
- [8] Uo. 62.
- [9] KISS ÁRON—SEBESTYÉNNÉ, STETINA ILONA: A polgári iskolai tanító és tanítónőképzés. Budapest, 1896. 27.
- [10] BEREZCKI—KOMLÓSI—NAGY: Neveléstörténet. Budapest, 1973. 318.
- [11] IMRE SÁNDOR: A polgári iskolai tanárjelöltek pedagógiai tanulmányai. Polgáriskolai Közlöny, 1910. 214.
- [12] VKM. 139 799. sz. leirata. 1911. nov. 16.
- [13] IMRE SÁNDOR: A polgári iskolai tanárjelöltek pedagógiai tanulmányai. Polgáriskolai Közlöny, 1910. 214.
- [14] VKM. 139 799. sz. leirata. 1911. nov. 16.
- [15] VKM. 39 445/1920. VI. a. sz. rendelete. 1920. aug. 31.
- [16] Körendelet az egészségügyi, anya-csecsemő és gyermekvédelmi kérdéseknek a polgári iskolai tanító- és tanítónőképzésbe való beillesztéséről. 168 419/1917. sz.
- [17] VKM. 39 445/1920. VI. a. sz. rendelete. 1920. aug. 31.

ИЗ ИСТОРИИ УЧЕБНОГО ПЛАНА ПОДГОТОВКИ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ: РАЗВИТИЕ ОБЯЗАТЕЛЬНЫХ ДИСЦИПЛИН В ПЕДИНСТИТУТЕ ПРИ ПОДГОТОВКЕ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ДЛЯ ГРАЖДАНСКИХ ШКОЛ

Ш. Березки

Автор работы изучает, как развивались обязательные дисциплины, составляющие материал учебного плана подготовки преподавателей для гражданских школ. Он указывает, что обязательные дисциплины в ходе развития подготовки обогащались, т. к. постоянно росли

требования к общему образованию преподавателей. А функция планов обязательных дисциплин заключалась именно в том, чтобы они обеспечили расширение общего образования. Введение обязательных дисциплин в то же время отражает и политику образования на отдельных этапах развития.

AUS DER LEHRPLANGESCHICHTE DER LEHRERAUSBILDUNG:
DIE ENTWICKLUNG DER OBLIGATEN UNTERRICHTSGEGENSTÄNDE
DER PÄDAGOGISCHEN HOCHSCHULE DER BÜRGER-SCHULEN

Sándor Bereczki

Verfasser der Arbeit untersucht, wie sich die den Unterrichtsstoff der Lehrerausbildung an den Bürger-Schulen darstellenden, pflichtmässigen Gegenstände entwickelt haben. Er weist darauf hin, dass die obligaten Fächer im Laufe der Entwicklung der Ausbildung ständig zugenommen haben, da der Anspruch der Lehrer auf Allgemeinbildung stetig wuchs. Die Einfügung der Pflichtgegenstände spiegelt auch die Kulturpolitik der einzelnen Entwicklungsepochen.